

SA'DEDDÎN et-TAFTAZÂNÎ VE İRŞADU'L-HÂDÎ ADLI ESERİ

Halil ÖZCAN*

Bu çalışma Sa'deddîn et-Taftazânî ve *İrşadu'l-hâdi* adlı eserini tanıtmayı amaçlamaktadır. et-Taftazânî'nin birçok dalda eser verdiği gibi Arapça gramer sahasında da kıymetli eserler verip Arap diline hizmet ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Taftazânî, İrşadu'l-Hâdî, nahiv, gramer,

Giriş: Et-Taftâzânî'nin Yaşadığı Asırda İlmî Durum¹

Moğol istilasından (656/ 1258) sonra doğu dünyasında tamamen duraklamış olan ilmî hareketler, hicrî 8. asırda bütün karışıklık ve İhtilâllere rağmen yeni bir canlılık göstermiştir.

İlhanlıların yıkılmasından sonra İran'a hakim olan Muzafferiler Devleti hükümdarları, özellikle âlim bir hükümdar olan Şüca' (öl. 786/1384) ilim adamlarına çok değer vermiş, medreseler kurarak ilmin gelişmesine çok yardımcı olmuştur.

Bu asırda İran ve çevresinde 'Aduddîn el-Îcî (öl. 756/1355), Kutbuddîn er-Râzî (öl. 766/1365), Sa'duddîn et-Taftâzânî (öl. 782/1390), Şemsuddîn el-Kirmânî (öl. 786/1384) ve es-Seyyid Şerif el-Curcânî (öl. 816/1413) gibi değerli ilim adamları yetişmiştir. Bu âlimlerin her biri yüzlerce ilim adamı yetiştirdiği gibi, telif ettikleri değerli ilmî eserleriyle de daha sonraki asırlara ışık tutmuşlardır.

İbn Haldûn'a göre Doğuda ilmi destekleyen faktörlerin devam etmesine rağmen asıl büyük ilim merkezleri sayılan Bağdat, Basra ve Kûfe gibi ilim merkezlerinin harap olmasıyla ilmî faaliyetler, toplumsal refah, kültür ve medeniyetin üst seviyede olduğu ve çok sayıda ilim adamının bulunduğu Irak-ı Acem, Mâverâünnehir ve Kahire gibi yerlere kaymıştır².

'Aduddîn el-Îcî, Kutbuddîn er-Râzî, Sa'deddîn et-Taftâzânî, Şemsuddîn el-

* Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. e-posta: halilozcan64@hotmail.com

¹ Abdurrahman, İbn Haldûn (*Mukaddîme*, Beyrut, ts.)'un, Sadreddin Gümüş (*Seyyid Şerif Curcânî* İstanbul, 1984)'ün, ve H. Murat Kumbasar (*Taftâzânî ve Usûlü Fıkıh'taki Yeri*" adlı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1990)'ın çalışmasından özetlenmiştir

² İbn Haldun, Abdurrahman, *Mukaddime*, Beyrut, ts. s. 432.

Kirmânî, es-Seyyid Şerîf el-Curcânî, İbn Teymiyye, İbn Haldûn, İbn Hişâm (öl. 761/1360) vb. bazı ilim adamlarını istisnâ edecek olursak, bu asırda İslâm dünyasında Moğol istilâsından önce yetişmiş olan ilim adamlarının benzerlerinin yetişmediğini görürüz. Gerçekte aklî ilimlerde bir dereceye kadar ilerleme kaydedilmiş olmakla beraber, naklî ilimlerde öncekilere bir şey ilâve edilmediği, hattâ gerileme olduğu ve önceki asırlarda yetişmiş olan âlimlerin emsâlinin bu asırda yetişmediği kabul edilebilir.

Bu dönemde yetişen ilim adamları ve müellifler, önceki asırlarda yazılan eserlere şerh, hâşiye ve ta'lik yazarak veya önce yazılmış olan geniş eserleri ihtisar ederek ya da nazım şekline sokarak, ilmi faaliyetlerini sürdürmüşler, hattâ bazı müellifler, kendi eserlerini dahi çoğu kez önce kısa metin şeklinde yazıp, sonra şerh ederek veya yazdıkları geniş eserleri ihtisar ederek yeni bir eser meydana getirmişlerdir.

1. Sa'duddîn et-Taftâzânî Hayatı ve Eserleri:

et-Taftâzânî'nin asıl ismi, hakkında yazılan eserlerin çoğu **Mes'ud b. 'Umer b. Abdullah (Sa'duddîn) et-Taftâzânî**¹ olduğu yönünde birleşir. Taftâzân kasabasına doğduğu için bu kasabaya nisbet edilmiştir. et-Taftâzânî'nin bu lâkabından (et-Taftâzânî) başka el-Herevî (Herât'a nisbeten) ve el-Horâsânî (Horasan'a nisbeten) lakablarıylada anılmaktadır. Taftâzânî diye anılması Taftâzân 'da doğduğu, el-Herevî diye anılması Herât'ta bir müddet ikamet ettiği, Horâsânî diye anılması ise Horâsân'da yaşadığı içindir².

et-Taftâzânî, Safer 722/ (Şubat-Mart) 1322 de Horasan bölgesinde Nesâ yakınındaki Taftâzân köyünde dünyaya gelmiştir.³ Zamanın meşhur âlimleri 'Adududdin el-Îcî ve Kutbuddîn er-Râzî ve et-Tahtânî (öl. 766/1364)'den ders alarak tahsilini tamamlamıştır⁴.

1 et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, nşr. 'Abdu'l-Kerim ez-Zübeydi, Dâru'l-Beyan el-'Arabî, Cidde, 1985, s. 9; Taşkoprüzâde, 'İsâmuddîn Ahmed b. Muslihuddîn, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fi mevzu'âtî'l-'ulûm*, nşr. Kâmil Kâmil Bekrî-Abdulvahhâb Ebû'n-Nûr, Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse, Kahire, ts, I, 205; Şerefuddîn, *İbn-i Esirler ve meşâhîru 'ulemâ*, Dersâ'âdet, İstanbul, 1322, s. 144; Sa'duddîn et-Taftâzânî, *Şerhu'l-'Akâidî'n-Nesefiyye*, nşr. Ahmed Hicazî el-Sekâ, Mektebetu'l-kulliyat el-Ezheriyye, Kahire, 1988, s. 4; Bağdâdî, İsmâil Paşa, *Hediyeyu'l-'ârifin esmâ'u'l-mu'ellifin ve âsârü'l-musannifin min Keşf'z-zunûn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1982, II, 430; 'Umer Rîdâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muelliifin*, Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, ts.; eş-Şevkânî, Muhammed b. 'Ali, *el-Bedru't-tâli*, Dâru'l-Ma'ârif, Beyrut, ts., II, 303; Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsu'l-'A'lâm*, Mehran Matbaası, İstanbul, 1316., III, 1657; Feridûnî, Meşayih, "*et-Taftâzânî*" md. Dâ'iretu'l-me'ârif-i Teşeyyü', Tahran, 1373, IV, 463; Sadreddin Gümüş, *Seyyid Şerif Curcânî*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı, İstanbul, 1984, s. 75.

² et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 9.

³ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 9; el-Bağdâdî, *Hediyeyu'l-'Arifin*, II, 430; Storey, C. A., "*Taftâzânî*" md. *İA*, İstanbul, 1979, XX, 118; Haddad, Wadi Z., "*al-Taftâzânî*", md. *Encyclopedia of Religion*, New York, 1987, XIV, 244; Gümüş, a.g.e., s. 75; H. Murat Kumbasar, a.g.t., s.12.

⁴ Gümüş, a.g.e., s. 75; Storey. a.g.md., *DİA*, XX, 118.

et-Taftâzânî'nin Feryûmad, Herât, Gucluvan, Gülistan, Havârizm, Serahs ve Semerkand şehirlerinde bulunduğu, bu şehirlerde yazdığı eserlerden anlaşılmaktadır.

Timur zamanının ilk yıllarında önemli iki âlim vardı ve öğrenciler özellikle onlardan ders almak için Semerkand ve Herât'a gitmekteydi. Bunlardan biri Sa'duddîn Mes'ûd et-Taftâzânî'dir. et-Taftâzânî, Timur'un daveti üzerine 787/1385'te Hârezm'den Semerkand'da geldi. et-Taftâzânî'den doğrudan ya da dolaylı olarak ders almak, o dönem öğrencileri için büyük şerefti. et-Taftâzânî'nin şöhreti o kadar büyüktü ki, daha o ölmeden önce, Mısır'da İbn Haldûn *Mukaddime*'sinde ondan şöyle bahsetmekteydi: "... Bağdat, Basra ve Kûfe gibi büyük ilim merkezlerinin harap olmasıyla ilim, 'umrân ve medeniyetlerin devam etmesi ve ilim adamlarının çokluğu sebebiyle Irak-ı Acem, Mâverâünnehir ve Kahire gibi medeniyetleri gelişmiş yerlere intikal etti. Şu anda Mâverâünnehir'de eski medeniyet, var olan hükümet tarafından sürdürülmektedir. Ben bu sonuca oradaki âlimlerden birinin eserlerini inceledikten sonra vardım ki, o âlim Sa'duddîn et-Taftâzânî'dir..."¹.

et-Taftâzânî vefat edinceye kadar (793/1390) Semerkand'da ikamet etmiştir.² Muharrem ayının 22. Pazartesi günü vefat etmiş olup, na'şı Serahs'a nakledilerek orada defnolunmuştur³.

2. et- Taftâzânî'nin İlmî Münazaraları

Kaynaklarımızda et-Taftâzânî'nin ilmî münazaralarından bahsedilmekte, genellikle de bu münazaraların muhatabının Seyyid Şerîf olduğu belirtilmektedir. et-Taftâzânî'nin Seyyid Şerîf ile görüşmesi ise Timur (öl. 789/1387)'un Şiraz'ı fethettikten sonra önceden tanıştığı Seyyid Şerîf'i Semerkand'a davet etmesiyle mümkün olmuştur⁴.

Zaptettiği çeşitli ülkelerdeki büyük âlimleri Semerkand'a toplayıp burasını İslâm kültürü merkezlerinden biri hâline getiren Timur'un, hususî meclislerinde dâima âlimleri toplayıp, onlarla sohbet ederek ilmî münakaşa ve münazaralarını dinlediği bilinmektedir⁵.

Aklî ve felsefî ilimlerde de büyük âlim olan 'Allâme et-Taftâzânî de, Timur'un meclisinde bulunuyordu. el-Curcânî, ihtiyarlamış olan bu âlimin karşısına genç bir rakip olarak çıkmıştır. Fasâhat ve talâkat sahibi, münâzara, mubâhase ve ihticâc yollarını çok iyi bilen el-Curcânî, aynı derecede âlim olan fakat, dilinde kekemelik

¹ İbn Haldûn, a.g.e., s. 500.

² Madelung, W., "al-Taftâzânî, Sa'd al-dîn", *The Encyclopedia of Islam*, Leiden, 1998, X, 89.

³ Zebihullah Safâ, *Tarih-i Edebiyyât der İrân*, Tahran, 1363, III, 1, 294295.

⁴ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 27; Storey, a.g.md., *DIA*; XII, 118.

⁵ Gümüş, a.g.e., s. 99.

bulunan et-Taftâzânî'ye bütün tartışmalarda galip gelmiştir¹.

Bu iki âlim arasında cereyan eden ilk münazaranın konusu, “ *İntikam isteği (irâdesi) mi gazaba sebep olur, yoksa gazap mı intikam isteğine sebep olur*” şeklindeydi. Bu münazaranın hakemi Nu'mâneddîn el-Hârezmi el-Mu'tezilî (öl. 805/1402) idi². et-Taftâzânî, birinci görüşü, yâni intikam isteği gazaba sebep olduğunu; el-Curcânî ise, ikinci görüşü yâni, gadabın intikam isteğine sebep olduğunu savunmuştur³.

İkinci münazara ise yine et-Taftâzânî ile el-Curcânî arasında

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ

*Allah, Kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş; gözlerine bir perde inmiştir*⁴. âyeti hususundaki tartışmadır. Bu münâzarada da el-Curcânî galip gelince, et-Taftâzânî'nin çok üzüldüğü hatta bunun ölümüne sebep olduğu rivayet edilir⁵.

Aralarında geçen bir başka münazara ise, “*İsti'âre-i tebe'iyye ile İsti'âre-i temsiliyye nin bir arada kullanılması*” hususunda olup, yine Nu'mâneddîn el-Hârezmî el-Mu'tezilî nin hakemliğinde olmuştur. Mevzu olarak meşhur müfessir ez-Zemahşerî (öl. 538/1143)' nin (أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ) “*Onlar Rablerinden bir hidâyet üzerindedirler*”⁶ âyetinin tefsiri hakkındaydı⁷.

Bu mübâhasenin günlerce devam ettiği, el-Curcânî'nin, et-Taftâzânî'ye ait bazı eserleri, özellikle *Keşşâf* tefsirine yazdığı hâşiye ile fıkıh usûlüne dâir yazdığı “*et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh*” adındaki eserlerini meclise getirerek ulema nezdinde tenkit ettiği rivayet olunur⁸.

Neticede el-Curcânî, bu teşbîhin sadece isti'âre-i tebe'iyye olduğunu, isti'âre-i temsiliyye ile ictimânın mümkün olmadığını ispat etmiş, hakem de bu görüşü tercih ederek, onu gâlip ilân etmiştir⁹.

3. Hocaları

Değişik sahalarda ilim tahsil eden et-Taftâzânî'nin zamanının meşhur hocalarından ders almış olduğu muhakkaktır. Ancak kaynaklar sadece iki hocasından bahsetmektedir. Bunlar:

3.1. Kutbuddîn er-Razî:

¹ Gümüş, a.g.e., s. 99.

² et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 24; eş-Şevkânî, a.g.e., II, 305.

³ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 24; Gümüş, a.g.e., s. 99-100; Kumbasar, a.g.t., s. 23.

⁴ Bakara, 7.

⁵ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 24; eş-Şevkânî, a.g.e., II, 305.

⁶ Bakara, 5.

⁷ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 24; Gümüş, a.g.e., s. 99-100; Kumbasar, a.g.t., s. 24.

⁸ Gümüş, a.g.e., s.105; Kumbasar, a.g.t., s. 24.

⁹ Gümüş, a.g.e., s. 105.

Asıl adı Kutbuddîn Muhammed b. Muhammed er-Râzî eş-Şâfiî et-Tahtânî (öl. 766/1364) dir. Tefsir, Me'ânî, Nahiv ve Şer'î ilimler gibi birçok ilimde söz sahibiydi. (763/1361)'te Dimaşk'a gelmiş Zâhiriyye Medresesinde hocalık yapmış, 6 Zilka'de (766/1364) tarihinde vefat etmiştir¹.

Belli başlı eserleri şunlardır:

Şerhu'ş-Şemsiyye fi'l-Mantık: (Tahrîru'l- Kavâ'idi'l -Mantıkıyye fi şerhi'ş-Şemsiyye diye de adlandırmıştır).

Hâşiyetu'l-Keşşâf.

Levâmî'u'l-Esrâr: (Şerhu Metâli'i'l-envâr li'l-Urmevî fi'l-Mantık).

Şerhu'l-İşârât: İbn Sinâ'nın el-İşârât adlı eserinin şerhidir.

Letâ'ifu'l-Esrar fi'l-Mantık.

Şerhu Miftâhi'l-'Ulûm li's-Sekkâkî.

Risale fi tahkîki'l-Kulliyât

3.2. 'Adududdîn el-Îcî :

Asıl ismi 'Adududdîn 'Abdurrahman b. Ahmed b. 'Abdilğaffâr Kâdî Kudâti'l-Meşrik ve Şeyhu'l-'Ulemâ eş-Şîrâzî'dir. Şiraz yakınlarında Îc kasabasında doğmuştur. Birçok ilim sahasında söz sahibi olan el-Îcî, mudakkik, muhakkik ve meşhur bir âlim olup birçok eser sahibidir. 756/1355 yılında Duriyman kalesinde zindanda vefat etmiştir².

Belli başlı eserleri şunlardır:

Şerhu Muhtasari İbni'l-Hâcib.

el-Mevâkıf fi 'ilmi'l-keîâm.

el-Cevâhîr.

el-Fevâ'idu'l-ğiyâsiyye fi'l-me'ânî ve'l-beyân.

Risâletu'l-ahlâk.

4. et-Taftâzânî'nin Talebeleri:

Asrın en büyük alimlerinden olan Allâme et-Taftâzânî'nin talebeleri hakkında kaynaklarda fazla bilgiye raslanmamaktadır.

Belli başlı talebeleri şunlardır:

¹ et-Taftâzânî, İrşâdu'l-Hâdî, s. 27.

² et-Taftâzânî, İrşâdu'l-Hâdî, s. 27.

4.1. Burhânuddîn Haydar b. Muhammed el-Herdevî:

et-Taftâzânî'nin "*Şerhu'l-Keşşâf*" ına hâşiye, el-İcî'nin *Şerhu'l-Mevakifi*'na hâşiye ve *es-Sirâciyye fi'l-ferâiz*'e şerh yazmıştır. (öl. 820/1417)'den sonra vefat etmiştir.

4.2. Celaluddîn Yûsuf el- Evbehî:

Horasan, Irak ve Mâverâünnehr ulemasındandı. Arapça ilminde zamanında tek otoriteydi. Taftâzânî'nin yakın talebelerinden olup öğrencileri arasında ona eserlerini düzeltme icazeti vermiştir.

4.4. Hasan b. Alî b. Hasan es-Serahsî el-Ebîverdî eş-Şâfiî (Ebû Muhammed Husâmuddîn):

Ebîverd'de doğmuş, orada yaşamış, et-Taftâzânî'nin derslerine devam etmiş, daha sonra Bağdad'a oradan da İsfahan'a gitmiş, orada Matematik tahsili yapmış, 13 Cumâde'l-Âhire 816/1413'te Yemen'in Ta'iz kasabasında vefat etmiştir. *Hâşiye 'alâ şerhi Metâli'i'l-envâr fi'l-mantık li'l-Urmevî ve Rabî'u'l-Cenân fi'l-me'ânî ve'l-beyân* adlı eserler bırakmıştır.

4.5. Fethullah eş-Şirvânî:

Asıl adı Fethullah b. Ebî Yezid b. 'Abdulazîz b. İbrâhim eş-Şirvânî eş-Şâfiî (öl. 857/1453)'te vefat etmiştir. *Şerhu İrşâdi'l-Hâdî, Tefsiru Âyeti'l-Kürsî ve Şerhu'l-Merâh* gibi eserleri vardır.

4.6. el-Mevlâ Kara Dâvud:

Keşfu'z-Zunûn'da et-Taftâzânî'nin talebesi olarak zikredilir. *Hâşiye 'alâ hâşiyeti's-Seyyid eş-Şerif el-Curcânî 'alâ şerhi Kutbidîn er-Râzî 'ale's-Şemsiyye* adlı eseri vardır¹.

4.7. Muhammed el-Buhârî:

Asıl ismi 'Alâeddîn Muhammed b. Muhammed el-Buhârî el-'Acemî'dir.. 779'da doğmuş, Buhara'da yetişmiş Aklî ve naklî ilimlerle meşgul olmuş, 5 Ramazan 841 yılında Dimâşk'ta vefat etmiştir. *Fazîhatu'l-Mülhidîn ve Nasihatu'l-Muvahhidîn ve Risale fi'r-reddi 'alâ'l-Vucûdiyye* adlı eserleri mevcuttur².

5. Eserleri:

et-Taftâzânî, döneminin bütün ilimlerini ihata ettiğinden bize İslâmî ilimlerin hemen hemen her sahasında metin, şerh ve Hâşiye şeklinde birçok eser bırakmıştır. et-Taftâzânî hakkında yazılan teliflerden istifade ederek eserlerini şu tertip üzere tasnif edebiliriz:

5.1. Nahiv ve Sarf İlmine Dair Eserleri

¹ *Keşfu'z-zunûn*, II, 1063.

² *Keşfu'z-zunûn*, II, 1215; et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 31

Şerhu't-Tasrîfi'l-İzzî: Hindistan'da Sa'dîyye olarak bilinir. İzzeddin İbrâhim b. 'Abdilvehhâb b. 'Îmâduddîn İbrâhim ez-Zencânî (öl. 655/1257)'nin Sarf ilmine dair yazdığı eserinin şerhidir. et-Taftâzânî'nin 16 yaşındayken telif ettiği ilk eseridir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde 'İzzî Şerhi, Şerhu't-Tasrîf fi'l-İzzî, Tasrîf Şerhi isimleriyle kayıtlıdır. Eser 'İzzi Şerhi 3 nüsha, (Yazma Bağışlar, nr. 134), Tasrif Şerhi 1 nüsha (İsmihan, nr. 405/1), Şerhu't-Tasrifi'l-İzzî 54 nüsha (Ayasofya, nr. 2536) adıyla mevcuttur².

Eser birçok kez, İstanbul, 1235, Tahran 1270/1884 (bir mecmûa içinde), Delhi 1289, 1295 (Ahmed b. Şah Gûl'un *Miftâhu's-Sa'diyye'* si ile birlikte) Bombay 1292, Luknov 1306, Kahire 1307'de basılmıştır. ³Bu şerh üzerine bir çok hâşiye yazılmıştır.

Suyûtî (öl. 911/1505): *Şerh 'ale't-Tasrif*.

Muhammad b. Ali el-Halebî (öl. 933/1526): *Hâşiye*.

Nasîruddîn el-Likânî (Ebû 'Abdillah) (öl. 958/1551)

Nasîruddîn el-Likânî (İbrâhim) (öl. 1041/1631)

Sa'duddîn el-Berde'î.

Mahmûd b. Kasım el-Gazzâ.

Kasım b. Kutluboğa (öl. 879/1474)

İrşâdu'l-Hâdî: et-Taftâzânî'nin, Havârizm'de 778'de oğlu Hâdî için yazmış olduğu bir nahiv kitabıdır. Ayrıca bu eseri Hasan Şâzelî Ferhûd, (Riyad 1984) ve Abdülkerîm ez-Zebîdî (Cidde 1985) tahkik etmişlerdir.

Mukaddime ve üç bölümden ibaret olan eserin şerhleri şunlardır:

Fethullah eş-Şirvânî (Talebesi).

eş-Şeyh 'Alâeddîn el-Buharî.

'Ali b. Muhammed el-Bistâmî (Musannifek).⁴

Şerefuddîn 'Ali eş-Şirâzî

Muhammed Emircân et-Tebrîzî.

Muhammed b. eş-Şerif (Seyyid Şerif el-Curcânî'nin oğlu).

¹ *Keşfu'z-zunûn*, II, 1139; Thomson, William, "*Sa'd al-Dîn al-Taftâzânî*", *Muslim World*, New York, 1951, XLI, 66.

² Kumbasar, *a.g.t.*, s. 28.

³ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 36; *İA*, XII, 119.

⁴ *er-Reşâd fi şerhi irşâdî'l-Hâdî*, çalıştığımız eserdir. Nüshaları ve özellikleri daha sonra nüshaların tanıtımı adlı başlık altında zikredilecektir. el-Bağdâdi, *Hedîyyetu'l-Arifîn*, II, 430.

Muhammed b. Muhammed el-Buhârî¹.

.et-Terkibu'l-celil fi'n-Nahv: Nahvin bütün vecihlerine şâmildir².

Şerhleri şunlardır:

Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî (Debbâğzâde)

el-İsbâh fi Dibâceti'l-Misbâh fi'n-Nahv.³

Kavânînü's-Sarf.⁴

5.2. Belâgat İlmine Dair Eserleri

el-Mutavvel: Şerhu'l-Mutavvel ve Şerhu't-Telhîsi'l-Mutavvel isimleriyle de bilinmektedir. Bu eser et-Taftâzânî'nin, Herât'ta 748'de el-Kazvinî'nin (öl. 739/1338) *Telhîsu'l-Miftâh fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân* adlı eserine yazdığı bir şerhtir⁵. Eser, bir çok kez, İstanbul 1260-1289 (el-Curcânî'nin Hâşiyeleri ile birlikte), Luknov 1265, (sadece birinci kısım) 1287 (sadece birinci kısım), 1878-1300,1889, (Türâb Ali'nin, metindeki beyitler hakkındaki *İzâlâtu'l-uzel* adlı şerhi ile), Tahran 1270, Delhi 1326 (Muhammed 'Abdurrahman'nın şerhi *el-Mu'avvel* ile birlikte), 1274 tarihli Farsça bir rivâyeti (el-Fenârî, el-Curcânî, es-Semerkindî ve Muhammed Rızâ Gulpâyagânî'nin şerhleri ile), basılmıştır⁶. Bu eserin Hâşiyeleri şunlardır:

Seyyid Şerif el-Curcânî (öl. 816/1413).

Hasan b. Muhammed Şah el-Fenârî (öl. 886/1481).

Muhammed b. Ferâmuz (öl. 885/1413).

Ebu'l-Kâsım b. Ebî Bekr el-Leysî es-Semerkindî.

Habîbullah eş-Şirâzî (öl. 994/1585).

Ahmed b. Yahya b. Muhammed (öl.906/1500).

Muslihuddîn Muhammed el-Lârî (öl. 979/1571).

'Alâeddîn 'Ali b. Muhammed el-Bistâmî (öl. 875/1470)

Ahmed b. 'Abdillah el-Ğanîmî (öl. 850/1446).

¹ *Keşfu'z-zunûn*, I, 67-68; *İA*, XII, 119.

² et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 47; el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Arifin*, II, 430.

³ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 47; el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Arifin*, II, 430.

⁴ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 47; el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Arifin*, II, 430.

⁵ Mukaddem, Muhammed-i 'Alevî, "Bahsî der bâre-i Kitâb-ı Mutavval-ı Sa'duddîn Taftâzânî ve te'sîr-i ân der kutub-ı belâğî", *Mişkât*, Meşhed, sy. 6, 1363/ 1984, s. 62-87; Recep Dikici, "Yûsufağa Kütüphanesindeki al_Mutavval ve Şerhlerinin Yazma Nüshaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul,1992, sy. 81, s 193.

⁶ *İA*, XII, 119.

Ahmed et-Taişî.

Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Bistâmî (öl. 842/1438).

İzzeddîn Muhammed b. Ebî Bekr (öl. 819/1416).

Yahya b. Yûsuf es-Sîrâmî (öl. 833/1429).

Hasan b. 'Abdissamed es-Samsunî (öl. 891/1486).

Nizâmüddîn 'Osmân el-Hatâyî (öl. 901/1495)¹.

Mutavvel'in Türkçe'ye tercümesi Muhammed b. Muhammed (Altıparmak) (öl. 1033/1623) tarafından yapılmıştır².

Muhtasaru'l-Me'ânî: Muhtasaru Şerhi Telhîsi'l-Miftâh, Muhtasar ve İhtisâru Şerhi't-Telhîs diye de adlandırılmıştır. et-Taftâzânî bu eserinde *el-Mutavvel*'i muhtasar bir şekilde şerh etmiştir³. Çok kısa ve metne ithal edilmiş bir şerh olup 756/1356'da Ğucduvân'da ikmal edilmiş ve Mahmud Cânî Bey'e ithaf olunmuştur. Birçok kez baskısı yapılan eser, Kalküta 1813, Luknov 1261,1312, (el-Benanî'nin şerhi ile), Bulak 1271 (Desûkî'nin tahşiyesi ile), Beyrut 1285, İstanbul 1301, Lahur 1306 ve Delhi 1286, 1324'te basılmıştır⁴. Bu eserin Hâşiyeleri şunlardır:

Nizâmüddîn 'Osman el-Hatâyî (öl. 901/1495.).

Abdullah b. Şihâbiddîn el-Pezdevî (e-Yezdî) (öl. 1010/1601).

İbrâhim b. Ahmed (İbni Molla Halebî)

'Umer b. el-Hatîb (Hatib Zâde).

Yûsuf b. Huseyn el-Kirmasetî (öl. 906/1500).

Şihâbuddin Ahmed b. Kâsım el-İbâdî el-Ezherî (öl. 994/1585).

Ahmed b. Yahyâ b. Muhammed (öl. 916/1510).

Muslihüddîn Mustafâ b. Hişam er-Rûmî.

Muhammed el-Hatib (Hatibzâde er-Rûmî) (öl. 901/1495)⁵.

Şerhu'l-kısmî's-sâlis mine'l-Miftâh: Sîrâcuddîn Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî (öl. 676/1277)' nin Miftâhu'l-'Ulum adlı eserinin üçüncü kısmına yazmış olduğu bir şerhtir. et-Taftâzânî'nin hayatının son zamanlarında yazdığı eserlerden biridir. Yazma nühalari şu kütüphanelerde

¹ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 47

² *Keşfu'z-zunûn*, I, 474.

³ Weis, B., "al-Taftâzânî", *Encyclopedia of Arabic Literature*, London, 1998, II, 751.

⁴ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 37; *İA*, XII, 119.

⁵ *Keşfu'z-zunûn*, I, 476.

bulunmaktadır: Escorial nr. 26, India Office (loth, nr. 847/848), Leiden (de Goeje ve Houtsma, nr. 298), Trinity College, Cambridge (Palmer, nr. 18) ve başka yerler¹.

5.3. Mantık, Kelâm ve Akaid İlimlerine Dair Eserleri

Şerhu Risâleti's-Şemsiyye: Şerhu's-Şemsiyye diye de bilinir. Bu eseri, Necmuddîn b. 'Ali el-Kazvînî'nin Mantıkla ilgili *eş-Şemsiyye* adlı eserinin şerhidir. Yazma nüshaları Berlin (Ahlwardt, nr. 5266-5268)'de olup 1326'da Luknov'da basılmıştır².

Tehzîbu'l-Mantık ve'l-Kelâm: Ğayetü Tehzîbi'l-keâm fî tahrîri'l-Mantık ve'l-Kelâm diye de bilinir. Müellif bu eserini, birinci bölümü mantıkla ikinci bölümünü de Kelâmla ilgili olmak üzere iki kısma ayırmıştır.³Eser defalarca, Kalküte 1243 (el-Yezdî'nin şerhi ile), 1328 (Urduca bir tercüme ile birlikte), Luknov 1260 (*İsâğûcî*'yi tâkiben), Luknov 1869, ve daha bir çok defa basılmıştır⁴. Bu eserin şerhleri şunlardır:

Celâluddîn Muhammed b. Es'ad es-Siddîkî el-Dîvânî (öl. 905/1499).

Ahmed b. Muhammed et-Taftâzânî (öl. 906/1500).

Necm b. Şihab.

Murşid b. el-Îmâm eş-Şîrâzî

'Ubeydullah b. Fadlullah el-Hubeysî.

Zeynuddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (İbnu'l-'Ânî).

Muhyiddîn Muhammed b. Süleymân el-Kûfîcî.

Muhammed b. İbrâhim b. Ebî's-Sefa (İbnü Humâm'ın öğrencisi).

Hibetullah el-Huseynî.

Muzafferuddîn 'Ali b. Muhammed eş-Şîrâzî (öl. 922/1516)⁵.

el-Makâsîd fî 'İlmi'l-Kelâm: Makâsîdu'l-Tâlibîn fî 'İlmi usûli'd-Dîn diye de bilinir. Semerkand'da 784 yılında telif etmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Makâsîdu't-Tâlibîn* ismiyle 12 (Ayasofya, nr. 2365), *Şerhu'l-Makâsîd* ismiyle 42 (Cârullah, nr. 1234) nüshası ve Irak'ta Mektebetu'r-Ravzâti'l-Haydariyye'de bir yazma nüshası bulunmaktadır.

Eserin şerhleri şunlardır:

¹ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 37; İA, XII, 119.

² et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 40; İA, XII, 120.

³ *Keşfu'z-zunûn*, I, 515; Rûhânî, Muhammed Huseyn, "Tehzîbu'l-mantık", *Dâ'iretu'l-Ma'ârif-ı Teşeyyü*, Tehran, 1375, V, 175.

⁴ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 40; İA, XII, 120.

⁵ *Keşfu'z-zunûn*, I, 515.

'Aliyyu'l-Kârî.

İlyâs b. İbrâhim es-Sinânî.

Hızır Şah el-Müteşâvî (öl. 853/1449).

el-Makâsîd'ı Muhammed b. Muhammed ed-Delcî (öl. 947/1540).

Makâsîdu'l-Makâsîd ismiyle kısaltmıştır¹.

Şerhu'l-Makâsîd fi'l-Kelâm: el-Cezru'l-Asammu fi şerhi Makâsîdi'l-Tâlibin diye de bilinir².

Şerhu'l-'Akâidi'n-Nesefiyye: Şeyh Necmuddîn Ebû Hafs, 'Umer b. Muhammed en-Nesefî (öl. 537/1142). nin Akaid'le ilgili eserinin şerhidir. Birçok hâşiyesi vardır *Keşfu'z-Zunûn*'da 50'ye yakın hâşiyesi zikredilmiştir³. Birçok kez Kalküta 1244, Delhi 1870-1904, Luknov 1876, İstanbul 1297 (el-Kestelî ve el-Hayâlî'nin hâşiyeleri ile), Kahire 1297 (el-Hayâlî'nin Hâşiyesi ile), Cevnpûr 1903- 1930 (bazı kısımlarının Fransızca'ya çevirisi) ve başka yerlerde basılmıştır⁴.

*Fusûsu'l-Hikem: (Def'u'l-Fusûs ve'n-Nukûs)*⁵ et-Taftâzânî bu eserinde İbnu'l-Arabî'ye reddiyeler yazmıştır⁶.

5.4. Usûle Dair Eserleri:

et-Telvîh ilâ Keşfi Hakâ'iki't-Tenkîh: Keşfu't-Telvîh fi Keşfi Hakâ'iki't-Tenkîh olarak da geçer⁷. Sadru's-Şerî'a 'Ubeydullah b. Mes'ûd el-Mahbûbî el-Buhârî el-Hanefî (öl. 747/1346)' nin *et-Tenkîh* adlı eserinin şerhidir. Eser Delhi 1267 (1851; Sadru's-Şerî'a'nın kendi *el-Tavzîh* adlı şerhi ile), Luknov 1281 (1864; *et-Tavzîh* ve Hasan Çelebî. Molla Husrev ile Zekeriyâ el-Ensârî'nin Hâşiyeleri ile) ve Kazan 1301 (1884; *et-Tavzîh* ile basılmıştır⁸. Birçok Hâşiyesi vardır.

Şerhu'l-Muhtasar fi'l-Usûl: Şerhu's-Şerh diye de bilinir. 'Adududdîn el-İcî'nin, İbnu'l-Hâcib'in *Muhtasar el-Müntehâ* adlı eserine yazdığı şerh'in şerhidir. 1316-1319 tarihli bir tabı Moh. Ben Cheneb tarafından İbnu'l-Hâcib maddesinde zikredilmiştir⁹. Berlin (Ahlwardt, nr. 4376), India Office (Loth, nr. 302- 304) ve

¹ *Keşfu'z-zunûn*, II, 1780.

² et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 41; Anawati, G. C., "Textes Arabes Anciens Édites en Égypte au Cours des Annees 1985 à 1986" Kahire, 1988, c. 18, s. 304-307; Gilliot, Claude, "Textes Arabes Anciens Édites en Égypte au Cours des Annees 1990 à 1992", Kahire, 1993, c. XXI, s. 480.

³ *Keşfu'z-zunûn*, II, 1145; Gilliot, Claiude, "Textes Arabes Anciens en Égypte au Cours des Annees 1985 à 1987", Kahire, 1989, c. XIX, s. 338-331.

⁴ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 41; İA, XII, 120.

⁵ el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'Ârifîn*, II, 430.

⁶ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 41

⁷ *Keşfu'z-zunûn*, I, 496.

⁸ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 42; İA, XII, 121.

⁹ İA, XII, 121.

başka kütüphanelerde yazmaları vardır¹.

5.5. Fıkıh İlmine Dair Eserleri

el-Miftâh fi furû'î'l-fıkhî's-Şâfiî: *Miftâhu'l-fıkh* adıyla da bilinir. Berlin Kütüphanesinde (Ahlwardt, nr. 4604) bir yazması vardır².

*el-Fetâva'l-Hanefiyye*³:

İhtisâru Şerhi Telhîsi'l-Câmi'i'l-Kebîr: Mes'ud b. Muhammed el-Gucdevânî'nin, eş-Şeybânî'nin *el-Câmi'u'l-Kebîr*, adlı eserinin şerhinin şerhidir⁴. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, 963/4), "*Şerhu't-Telhîsi'l-Câmi'il-Kebîr*" ismiyle "*Muhtasaru şerhi't-Telhîs'il-Câmi'i'l-Kebîr*" ismiyle birer adet yazma nüshaları vardır⁵.

Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye: Sirâcuddîn Muhammed b. Mahmûd b. Abdırreşid es-Secâvendî el-Hanefî'nin eserine yazmış olduğu şerhtir⁶.

5.6. Tefsir İlmine Dair Eserleri

Keşfu'l-esrâr ve 'İddetu'l-ebâr: Farsça yazdığı bir tefirdir.⁷

Hâşiye 'ale'l-Keşşâf: Zemahşeri'nin *Keşşâf 'an hakâ'iki't-Tenzîl* adlı eserine ta'lik ve şerh tarzında yazdığı eseridir⁸. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 0.365) "*Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*" ismiyle 44 Berlin (Ahwardt, nr. 793) India Office ve başka kütüphanelerde yazmaları vardır⁹.

5.7. Hadis İlmine Dair Yazdığı Eseri

Kitâbu'l-Erba'in fi'l-Hadis: *Şerhu Hadîsi'l-Erba'in* diye de bilinmektedir. Bu kitap Tunus'ta h.1295'te basılmıştır¹⁰.

5.8. Fıkhu'l-Luğa'ya Dair Yazdığı Eseri

en-Ni'amu's-Sevâbiğ fi Şerhi el-Kelimi'n-Neoâbiğ: Zemahşeri'nin *Neoâbiğü'l-Kelim* adlı eserinin şerhidir. Bu eser Kahire'de 1287'de (el-Beyrûnî'nin Hâşiyesi ile) ve Beyrut'ta 1306'da basılmıştır¹¹.

¹ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 42; İA, XII, 121.

² et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 42; İA, XII, 121.

³ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 42.

⁴ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 42; İA, XII, 121.

⁵ Kumbasar, *a.g.e.*, s. 35.

⁶ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 43.

⁷ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 43.

⁸ *Keşfu'z-zunûn*, II, 1478.

⁹ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 43; Kumbasar, *a.g.t.*, s. 35; İA, XII, 121.

¹⁰ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 43.

¹¹ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 43.

5.9. Edebiyat'a Dair Yazmış Olduğu Eseri

Bostan Tercemesi: Muslihuddîn Sa'dî Şirâzî (öl. 671/1272) nin Farsça olan eserini Taftâzânî Türkçe'ye tercüme etmiştir.¹

5.10. Muhtelif Konulara Dair Yazmış Olduğu Eserleri

Risâletu'l-İkrâh:²

*Risâletu'l-Hudûd*³

ET-TAFTÂZÂNÎ'NİN İRŞÂDU'L-HÂDÎ ADLI ESERİNDE TAKİP ETTİĞİ METOD

et-Taftâzânî'nin gramere dair metodundan bahsedecek olursak öncelikle gramer metotları hakkında özellikle de yaşadığı dönemdeki metotlara göz atmak uygun olacaktır. Hicri 4. asırdan sonraki dönem Arap dili gramerinin tamamlandığı bir zaman olarak kabul edilir. Bu zamanda şöhret bulan müellifler mevcut olan metotlara gramer açısından yeni bir şey katmamıştır. Onlar Şevki Dayf'ın⁴ görüşüne göre bunlar kendilerinden önce telif edilen eserlere şerh, muhtasar, ve haşiye yazmışlardır.

Bu gramerciler geldiklerinde gramer ekolleri metotlarını belirlemiş, gramer belirli esaslara oturtulduğu için onlardan birinin yapabileceği tek şey sadece bu ekollerden birine tabi olmak, onun görüşlerini almak, onu savunmak, metodunda bu ekolün ıstılahlarını kullanmaktır. Bu yüzden 7. asır müelliflerinden birine, sırf tedaris ve teliflerinde Basra ekolünün görüşlerini esas alıyor ve onu müdafaa ediyorsa bu Basra ekolünden denemez çünkü ekolün tesisinde herhangi bir katkı veya yeni bir şey eklememiştir. Ona ancak Basra ekolünün metodunu kullanıyor veya taklit ediyor denir. Bu aynı zamanda Kûfe ekolünü taklit edenler içinde söylenebilir.

Bu Sibeveyh için söylenemez ona ancak Basra ekolündendir denir bu el-Ceremî, el-Mâzinî, el-Muberrred, ibnu's-Sirâc'a içinde denebilir.

El-Kisâî'ye Kûfelidir denebilir. Yine el-Ferrâ, Sa'leb, ebu Bekri'l-Enbârî'yede Kûfelidir denebilir. Çünkü bunlar mensup oldukları ekole yenilikler getirerek ekolün oluşmasına katkıda bulunmuşlardır

¹ et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 43; İA, XII, 121.

² et-Taftâzânî, *İrşâdu'l-Hâdî*, s. 43.

³ 'Abdulfettâh Ebû Ğudde, "Risale fi'l-Hudûd li'l-Allame et-Taftâzânî", *Adwa ul-Shari'a*, Riyad, 1404, sy., XV, s. 9-23; Eserleri için bkz. Tafazzulî, Âzer- Cevân, Mehîn Fezaîlî, *Ferheng-i Bozorgân-ı İslâm ve İrân*, Meşhed, 1993, s. 616

⁴ Dayf, Şevkî, *el-Medârisu'n-nahviyye*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, ts.

Ekoller hakkındaki belirttiğimiz bu görüşe binaen et-Taftâzânî'nin İrşâdu'l-Hâdî adlı eserinde kullandığı mustalahlar, benimsediği ve savunduğu görüşlere göre Basra ekolünü taklit ediyor denebilir. O Basra ekolündendir denemez. Bazen her iki ekolün kullandığı mustalahları kullansa da o Bağdat ekolündendir diyemeyiz.

Bu sonuca varmamızı sağlayan unsurlar et-Taftâzânî'nin İrşâdu'l-Hâdî adlı eserinde eserinde Basra ekolünün ıstılâhlarını kullanmıştır. Örneğin:

ما لا ينصرف هو ما يجتمع فيه فرعتان من علل تسع أو ما يقوم مقامهما. و ما ينصرف و ما لا ينصرف

gibi mustalahlar Basra Dil Ekolünün kullandığı mustalahlardır. Buna karşılık Kûfe Dil Ekolünün kullandığı mustalahlar ise ما يجري و ما لا يجري gibi mustalahlardır.

Tenâzu' (تنزع) bâbında, ikinci fiilin i'mâl ettiğini savunmuş buda Basra ekolünün görüşüdür.

Mübteda'yı ref' hususunda savunduğu görüş ise lafzi 'amillerden hali olması görüşüdür. Bu da Basra ekolünün görüşüdür. Buna benzer delilleri çoğaltabiliriz.

Nahiv meseleleri Basra Dil Ekolünün görüşüne göre işlenmiş olup, bununla beraber bazı konularda Kûfe Dil Ekolünün görüşüne de yer vermiştir. Bu yüzden et-Taftâzânî için İrşâdu'l-Hâdî adlı eserini tetkikten sonra bazen Kûfe Ekolünün görüşlerini tercih etmişse de Basra dil ekolünü taklit etmiştir diyebiliriz.

et-Taftâzânî'nin ve İbnu'l-Hâcib'in eserlerinde kullanmış oldukları metod tertib ve bölümler açısından aynıdır.

İrşâdu'l-Hâdî adlı eseri diğer eserlerden ayıran en bariz özellik müellifin eserine bir mukaddime ile başlayarak mukaddimedede hamd ve senâdan sonra kitabın bir muhtasar ve isminin İrşâd olduğunu, oğlu ve faydalanmak isteyen herkes için kaleme aldığını belirtmiştir. Eserin başında yer alan önsöz çağdaş eserlerin metodu sayılmaktadır. El-Kâfiye ve el-Urcumuyye adlı eserler önsözden yoksundurlar.

et-Taftâzânî'nin İrşâdu'l-Hâdî adlı eserine göre Basra ekolündendir denemez ancak ona tabi olmuştur denebilir. et-Taftâzânî'nin Basra ve Kûfe ekollerinin her ikisini de tabi olduğundan o Bağdat ekolüne tabi olmuştur diyemeyiz.

İrşâdu'l-Hâdî, et-Taftâzânî'nin Havârizm'de 778'de oğlu el-Mukerrem (Hâdî) için yazmış olduğu bir nahiv kitabıdır. Eser *el-Hâcibîyye*'nin muhtasarıdır¹.

et-Taftâzânî bu eserinin mukaddimesinde *فهذا مختصرٌ في علم النحو* ibaresiyle eserin nahiv ilmine dair bir muhtasar olduğunu belirtmiştir. Eser, bir mukaddime ve üç bölümden ibarettir.

¹ Hasan Şâzeli Ferhûd, "Kitâbu'l-İrşâd" *Câmi'atu'l-Melik Su'ûd Mecelletu Kulliyeti'l-Âdâb* (1984), XI/I, s. 313-356.

Mukaddimede nahiv ve kelimenin tariflerini vermiş, bu kitabı telif etmedeki amacını, kitabın ismine işaret ve daha sonra da nahiv ilmini tarif, nahiv ilminin gayesini, kelime ve kısımlarına değinmiştir. Daha sonra kitabını üç bölüme ayırarak

Birinci bölümde: İsmi ele alarak mu'reb ismi, esmâ'î sitte'yi, memnu' mine's-sarf, el-merfû'ât ve buna tabi olan konuları, sonra da mensûbâtları işleyerek ilk olarak mef'ûl-u mulak'ı ele almış sonra da el-mef'ûl-u bihi, el-mef'ûl-u fihi, el-mef'ûl-u lehu, el-mef'ûl-u ma'ahu, hâl, sonra da tevâbî' işleyerek sıfat, atf, tevkîd, bedel, atf-ı beyân, sonra da mebnî isimleri işleyerek zâmûrleri, esmâ'îl-işâre, el-mevsûlât, esmâ'îl-ef'âl, esmâ'îl-esvât, ve elğâyât'ı işlemiştir. Bu bölümde ayrıca ma'rife ve nekireyi ele alarak ma'rife'nin kısımlarına muzmâratlarla başlayarak esmâ'îl'aded, muzekker, muennesi işlemiş daha sonra masdar, ismi fâ'il, ismi mef'ul son olarak da ismi tafdîl'i ele almıştır.

İkinci bölümde fiili ele alarak mâzî, muzârî', muzârî' fiili nasb eden edatları, cezm eden edatları, ef'âlu'l-kulûb, ef'âlu'n-nâkîsa, ef'âlu'l-mukâraba, ef'âlu'l-medh ve'z-zem ve't-ta'accub'u işlemiştir.

Üçüncü bölümde harfleri ele alarak tenvin konusunu işleyerek kitabına son vermiştir.

et-Taftâzânî bu kitabında sarf ilmine hiç yer vermeyerek kitabını sadece nahiv ilmine tahsis etmiştir. Bu uygulaması daha önce ibnu'l-Hacib'in (el-Kafiye'yi sadece nahiv eş-Şâfiye'yi de sarf'a tahsis ettiği gibi) yaptığı gibi, konusu sadece sarf olan *Şerhu't-Tasrîfi'l-İzzî* adlı kitabıyla iktifa ettiğine delil olarak gösterilebilir.

et-Taftâzânî'nin bu eserini son derece kısa ve veciz bir üslûpla yazmayı amaçladığı için eserin anlaşılması güçleşmiş, bundan dolayı bazı müellifler tarafından şerh edilmiştir. *Keşfu'z-zunûn* sahibi yedi şerhinden bahseder¹. Şerhler eserleri kısmında zikredilmiştir. Çoğu kez nahiv kurallarını delil getirmeksizin zikretmiştir.

Eserin nüshaları:

Yazma nüshaları: Evkâf Kütüphanesi Mecâmi', nr. 1273; Evkâf Kütüphanesi Mecâmi', nr. 6095; Mektebetu'd-dirâsati'l-'Ulyâ Mecâmi', nr. 632, Edebiyat Fakültesi, Bağdat; Mektebetu'l-İmâmu'l-Hakîm, Mecâmi' nr. 34, Necef'te 4 nüshası mevcuttur.

Süleymaniye Ktp. (Pertev Paşa, nr.542)

Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa, nr. 542'de bulunmaktadır. Bu nüsha 56 varak olup, her varakta 25 satır bulunmaktadır. Metin, şerhten kırmızı çizgilerle

¹ *Keşfu'z-zunûn*, I, 67-68.

ayrılmıştır. Nesih hattıyla yazılmıştır. Müstensihi ve istinsah tarihi zikredilmemiştir.

Eserin varak kenarlarında çok olmasa da hâşiyeler mevcuttur. Bunlar çoğu zaman asıl metinden düşen bir kelimeyi veya cümleyi tamamlamak için, bazen müphem bir kelimeyi bazen de bir kaideyi açıklamak içindir.

Süleymaniye Ktp. (Şehid Ali Paşa, nr. 2388)

Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa, nr. 2388'de bulunmaktadır. Bu nüsha 63 varak olup, her varakta 31 satır bulunmaktadır. Metin, şerhten kırmızı çizgilerle ayrılmıştır. Talik hattıyla yazılmıştır. Müstensihi Yahya b. Hüseyin Muhammed'dir. İstinsah tarihi ise 1092/1681 dir. Müstensih, hattın güzel, açık ve okunaklı olmasına özen göstermiş, noktalama işaretlerine riayet etmiştir.

Süleymaniye Ktp. (Şehid Ali Paşa, nr. 2477)

Süleymaniye Kütüphanesinde Şehid Ali Paşa, nr. 2477 'de bulunmaktadır. Bu nüsha 69 varak olup her varakta 25 satır yer almaktadır.

Süleymaniye Ktp. (Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 417)

Süleymaniye Kütüphanesi Amcazâde Hüseyin Paşa No:417'de bulunmaktadır. Bu nüsha 97 varak olup her varakta 17 satır bulunmaktadır. Nüshanın hattı talik olup okunaklı bir şekilde yazılmıştır. Müstensihi zikredilmemiş ancak istinsah tarihi 963/1556 olarak kaydedilmiştir. Keşfu'z-zunûn'un sahibi c.1,s.67 İrşâdu'l-Hâdî'den

إرشاد الهادي في النحو للعلامة سعد الدين مسعود بن عمر التفتازاني ألفه سنة ثمان وسبعين وسبعمانه بخوارزم لولده المكرم وجعله على مقدمة وثلاثة أقسام المقدمة في تعريف النحو والكلمة القسم الأول في الاسم والثاني في الفعل والثالث في الحرف فصار متنا لطيفا جامعا متداولاً في أيدي أصحابه فشروحه ممزوجاً وغير ممزوج منهم

تلميذه شاه فتح الله الشرواني

والشيخ علاء الدين علي البخاري

وعلاء الدين علي بن محمد البسطامي المعروف بمصنفك الفه سنة ثلاث وعشرين وثمانمائة وسنة عشرون سنة وهو أول تأليفه

وشرف الدين علي الشيرازي

ومحمد المدعو بأميرجان التبريري شرح شرحاً ممزوجاً بين اعرابه أولاً ثم ابرز معناه وسماه توضيح الإرشاد أوله أولى الألفاظ الموضوعه بالتقديم الخ

ومحمد بن الشريف الحسيني ولد السيد الشريف الجرجاني صنف شرحاً لطيفاً ممزوجاً وفرغ من تأليفه بشيراز سنة ثلاث وعشرين وثمانمائة أوله نحوك تصريف النواظر الخ

وشمس الدين محمد بن محمد البخاري وسماه المرشد أوله ان أخرى ما يفتح به تيمنا كل كتاب الخ

şeklinde bahsettiğini görmekteyiz.